

Känsö - pärlan i Göteborgs skärgård en ö med anor

Utdrag ur KA-fyren nr 2 1960

Sveriges på 1700- talet allt mer utvidgade handel med främmande länder medförde att fartygen och dess besättningar kom i kontakt med åtskilliga av de smittosamma sjukdomar som härjade särskilt i trakter med varmt klimat. Den sjukdom, som man fruktade mest var gula febern. Sjömännens beskrivningar över sjukdomens fasor fick till resultat att myndigheterna vidtog stora försiktighetsåtgärder och under intryck av att andra länder i Europa börjat anlägga karantänanstalter, beslöt de svenska myndigheterna följa exemplet.

År 1770 togs det första steget. Då utkom dels en bestämmelse om anläggandet av karantänanstalter och dels ett detaljerat karantänsreglemente. Man beslöt att fem karantänanstalter skulle uppföras på lämpliga platser i landet. En av dessa platser var Känsö (Wargö håla), en uthamn i Göteborgs skärgård. I början tycks verksamheten där ha varit av liten betydelse. Visserligen uppfördes en karantänsbyggnad, men den övergick snart i privat ägo. Känsö var vid denna tid en kal klippö med bränntorvmossar i dalgångarna. Ön ägdes av Brännö öbor, men utarrenderades, med undantag av torvmossarna, år 1794 till en handlande Gawin, som hade sitt silssalteri där.

Kring sekelskiftet härjade gula febern hårt i Spanien. Särskilt åren 1803 och 1804 var ödesdigra. Nästan allt vårt saltförråd hämtade vi från Spanien och på hösten 1804 väntades åtskilliga fartyg från detta land. Myndigheterna blev oroliga och redan år 1803 avslöts ett kontrakt mellan Kronan och Gawin, enligt vilket Kronan skulle få arrendera ön på 40 år. För Gawin blev det en mycket lämplig affär. Sillfisket hade under några år varit på tillbakagång, men trots detta fick Kronan gå med på ganska dryga villkor. De byggnader, som fanns

på ön, ansågs inte lämpliga för en karantänsanstalt. Man beslöt att uppföra nya lokaler och en styrande myndighet, Quarantains Commission, förordnades. Denna hade sitt säte i Göteborg och hade landshövdingen som ordförande och bestod i övrigt av conteramiralen Georg de Frese, commerserådet Niklas Björnberg, majoren P. J. Hjerta, amiralitetsmedicus P. Dubb och köpmannen Tarras.

Dubb var den som fick bära arbetsbördan i de löpande ärendenas handhavande medelst vidlyftiga utredningar och tjänsteskrivelser. Arbetet drog emellertid ut på tiden och först år 1816 kommenderades en arbetsstyrka ur Bohusläns regemente till ön. Den bestod av 120 man och de länge planerade arbetena sattes igång. Man gjorde utfyllnader i det grunda vattnet och på dessa byggdes husen. Varje hus var i sig själv en liten ö och förbands med de övriga genom små välvda vindbryggor. Man hade tagit karantänsanstalten i Marseille som förebild. Själva byggnaderna fick svensk herrgårdsstil och uppfördes ovanligt gediget och ståtligt. Redan det första året uppfördes fem nya större och några mindre byggnader, bl. a. Käsö torn. Detta placerades på öns högsta topp och var avsett att tjänstgöra som utkiksplats. Efter ett och ett halvt års arbete hemförlovades arbetsstyrkan och myndigheterna tycktes vara mycket nöjda även om arbetena inte var riktigt färdiga. Därför kommenderades en ny arbetsstyrka till Käsö, denna gång ur Elfsborgs regemente och bestod av 60 man. Arbetena slutfördes och den 30 november 1818 kunde arbetsledaren och militärbefälhavaren, major Jac Forsell (farfar till hovsångaren och förre operachefen John Forsell) rapportera att karantänsinrättningen var färdig.

Under de två åren hade man byggt lasarettet eller pesthuset, Observationssjukhuset och det viktiga Kommunikationsrummet, Convalescenthuset, Mönstringshuset samt dessutom boningshus och magasinlokaler m. m.

Rörande Kommunikationsrummets utnyttjande anför Dubb ord för ord: "Då t. ex. karantänsmästaren var em ditgår för att avlämna provianten för påföljande dag, öppnar han fönstret för att utvädra vad av syrångor ännu kan vara kvar uti rummet, sedan bära proviantpersedlarne eller andra rekvirerade varor, ingå och avlämna dem. Då sådant är verkställt inhämtar han uti en blecklåda de

rapporter och rekvisitioner, som läkaren där avlämnat, väl genomblötte med vinättika, upphängda över snören till avdrysning samt avlämnar efter sig de brev eller förhållningsordres, som äro ämnade Pesthusläkaren eller andra personer uti lasarettet. Därefter innan han utgår och väl låser dörren framsätter han de rökverksmaterialier, vilka Pesthus-läkaren skall blanda tillsammans, när denna är sinnad att gå därifrån.

Sedan karantänsmästaren detta verkställt, låter han nedsläppa vindbryggan mellan lasarettet och observationssjukhuset samt med klockringning giverdem uti pesthuset tecken att avhämta varorna uti kommunikationsrummet.

När pesthusläkaren låtit avhämta vad som på lasarettets behov uti detta rum var inlagt, igenstängt fönstren som karantänsmästaren öppnat för vädringen och kvarlämnat sina och ekonomens rekvisitioner och rapporter, sammanblandar han de av karantänsmästaren framställda rökningsmaterialierna och tillåser dörren efter sig samt ringer för att påkalla vindbryggans upphissande och tillåsning". Besättningen på Käsö bestod nu av en karantänsbefälhavare, en karantänsläkare, en kassör, en materialförvaltare, en sekreterare, en underofficer, en vaktmästare, 16 karantänssoldater och 4 matrosar. Till karantänssoldater uttog man invalider. Karantänsläkaren hade tidigare vid behov seglat ut till Käsö från Göteborg, men nu fick även han fast bostad på ön. Det stora antalet man, som fanns på Käsö, medförde att man fick inrätta en krog. Den förestods av jaktlöjtnant Rydell och byggnaden, Rydellska huset, finns ännu kvar.

På Käsö uppfördes ett batteri med fyra kanoner, som hade till uppgift att upprätthålla ordningen i hamnen. Detta utökades senare med 8 sexpundiga kanoner, som fanns kvar till mitten av århundradet, då de överfördes till Nya Varvet. Frekvensen vid Käsö karantänsstation var mycket ojämn. Karantändebut gjordes av galeasen Dorothea, som kom från Malaga år 1805. Under de tre första åren erhöll 204 fartyg karantän och kontrollen var redan från början mycket noggrann. I 1807 års karantänsreglemente stadgas bl. a. att då någon sjuk förflyttas till sjukhuset "skola håren tätt vid huvudet avklippas samt huvud och ansikte tvättas i ättika eller uti havsvatten, innan han liggande i sin korg nedsläppes uti båten, som sedan lägger till uti öppningen inunder sjukhuset, varefter han med

hissmachin ur båten upphissas uti badrummet och där utan att med händerna vidröras nedsändes med koj och kläder uti badkaret; under badningen lossas med krokare och skärande verktyg kläderna från kroppen, så att den sjuke efter tio å femton minuter kan därutur allt med den tillbörliga försiktighet, som föreskriven och anbefalld blivit, upptagas, torkas och gnidas med ättika samt vidare förflyttas till det för honom utsedda sjukrummet, där han *genast* får sin säng med de nödiga inventariepersedlar, som för varje säng finnes utsatte uti Armens Flottas sjukhus Reglemente".

På 1820-talet sjönk de karantänbehandlade fartygens antal, så t. ex. kom 1826 endast ett fartyg till ön.

Fem år senare ökades frekvensen ånyo och år 1832 ankom 442 fartyg. Anledningen var inte längre gula febern utan koleran, som vid denna tidpunkt härjade i England. Till Sverige kom sjukdomen 1833 och vid åtskilliga tillfällen vårdades kolerapatienter på Kängö senast 1909 och 1911. Sedan ruschen på 1830-talet klarats av blev det betydligt lugnare på Kängö och i slutet av 1800-talet var det åtskilliga år som inte ett enda fartyg behövde besöka ön. Kängö ändrade under årens lopp helt utseende. I dalsänkorna planterades träd av olika slag och i den största dalen skapades en imponerande vildpark, grundlagd av Jac Forsell. Där kan man än idag njuta av den säregna växtligheten. I parken finns en granitvård rest till minne av Olof Eriksson, anställd på Kängö som postman, men kanske mera känd som fader till de berömda uppfinnarna John och Nils Eriksson. Inte långt från minnesstenen finns ett litet "lusthus" där det påstås att Viktor Rydberg, som under en tid var informator för karantänchefens barn, skall ha suttit och skrivit Singoalla. I en av de vackraste dalsänkorna anlades en kyrkogård, som invigdes 1840 och där många av de män, som tjänstgjorde på Kängö ligger begravda.

På grundval av en utredning gjord av professor C. Skottsberg meddelades år 1936 förbud mot olovligt beträdande av ön, bl. a. för att skydda dess delvis egenartade flora.

Anstaltens siste fast anställda läkare avgick år 1922. 1934 överfördes förvaltningen av Kängö från domänstyrelsen till försvarets

förvaltning och underställdes kommandanten i Älfsborgs fästning, sedermera chefen för Göteborgs kustartilleriförsvar. Käsö har främst efter krigsutbrottet 1939 utnyttjats som en av kustartilleriets ytterförläggningar i Göteborgs skärgård.